# III BOB.

# DIAGNOSTIKA, RAQAMLI VOSITALAR VA AMALIY MEXANIZMLAR

3.1. PSIXOLOGIK-PEDAGOGIK DIAGNOSTIKA VA KASBIY QIZIQISHNI ANIQLASH
3.2. RAQAMLI PLATFORMALAR VA SUN’IY INTELLEKTDAN FOYDALANISH
3.3 AMALIY TANISHTIRUV: EKSKURSIYA, KASB EGALARI BILAN UCHRASHUV VA DUAL TA’LIM

Mazkur bobda kasbga yo‘naltirishning amaliy bosqichlari, o‘quvchilarning kasbiy qiziqishi va qobiliyatini aniqlash, diagnostika natijalaridan to‘g‘ri foydalanish, raqamli platformalar hamda sun’iy intellektdan foydalanish tartibi yoritiladi. Shuningdek, ekskursiyalar, kasb egalari bilan uchrashuvlar va dual ta’lim elementlari orqali o‘quvchilarni kasblar olami bilan amaliy tanishtirish mexanizmlari bayon etiladi. Bob direktor uchun diagnostika, raqamli vositalar va amaliy tadbirlarni tizimli tashkil etishga xizmat qiladi.

# 3.1 Psixologik-pedagogik diagnostika va kasbiy qiziqishni aniqlash

## Diagnostikaning maqsadi

Maktabda kasbga yo‘naltirish diagnostikasi o‘quvchining qiziqishi, qobiliyati, fanlarga moyilligi, shaxsiy xususiyatlari, amaliy faoliyatdagi ishtiroki va kelgusidagi ta’lim yo‘nalishini aniqlashga xizmat qiladi. Ushbu jarayon o‘quvchini muayyan kasbga majburiy yo‘naltirish uchun emas, balki uning imkoniyatlarini xolis o‘rganish va asosli kasbiy tavsiya shakllantirish uchun tashkil etiladi.

Psixologik-pedagogik diagnostika yakuniy hukm emas. U o‘quvchi haqida ma’lumot to‘plash, turli manbalarni solishtirish va tavsiyani asoslash vositasidir. Shu sababli tavsiya bitta test, so‘rovnoma yoki suhbat natijasiga emas, balki kompleks tahlilga tayanadi.

## Diagnostikaning asosiy yo‘nalishlari:

| Yo‘nalish | Mazmuni | Natijadan foydalanish |
|---|---|---|
| O‘quvchining qiziqishini aniqlash | O‘quvchi qaysi faoliyat turlariga ko‘proq qiziqishi va qaysi mashg‘ulotlarda faolroq ishtirok etishi o‘rganiladi. | Kasbiy yo‘nalish bo‘yicha dastlabki tavsiyani belgilashda foydalaniladi. |
| Qobiliyat va fanlarga moyillikni aniqlash | Fan natijalari, amaliy topshiriqlar, to‘garak va loyiha ishlaridagi faollik tahlil qilinadi. | Akademik yoki kasbiy yo‘nalishga moslikni baholashga yordam beradi. |
| Shaxsiy xususiyatlarni o‘rganish | O‘quvchining muloqoti, mas’uliyati, tashabbuskorligi, jamoada ishlashi va mustaqil qaror qabul qilishi kuzatiladi. | Tavsiyani o‘quvchining shaxsiy imkoniyatlari bilan bog‘lashga xizmat qiladi. |
| Ota-ona fikrini inobatga olish | Oilaviy sharoit, qo‘llab-quvvatlash imkoniyati va ota-onaning farzand haqidagi kuzatuvlari o‘rganiladi. | Tavsiyani ota-ona bilan muhokama qilish va keyingi qadamlarni kelishish imkonini beradi. |
| Amaliy faoliyatni kuzatish | O‘quvchining to‘garak, loyiha, ekskursiya, kasb egalari bilan uchrashuv va tanlovlardagi ishtiroki tahlil qilinadi. | Qiziqishning real faoliyatda namoyon bo‘lish darajasi aniqlanadi. |

## Diagnostika vositalari

Kasbga yo‘naltirish diagnostikasida maktab psixologi o‘quvchilarning yosh xususiyatiga mos, tushunarli va ta’lim maqsadlariga mos vositalardan foydalanadi. So‘rovnoma, suhbat, kuzatuv, fan natijalari tahlili, ota-ona fikri va amaliy faoliyatdagi ishtirok ma’lumotlari birgalikda ko‘rib chiqiladi.

| Vosita | Nimani aniqlaydi | Qo‘llash talabi |
|---|---|---|
| So‘rovnoma | O‘quvchining o‘zi bildirgan qiziqishlari va afzal ko‘radigan faoliyat turlarini aniqlaydi. | Savollar yoshga mos, tushunarli va bosim o‘tkazmaydigan shaklda beriladi. |
| Psixologik suhbat | O‘quvchining motivatsiyasi, o‘zini anglashi va kelajak haqidagi tasavvurini aniqlaydi. | Suhbat natijasi qisqa qaydnoma bilan rasmiylashtiriladi. |
| Kuzatuv | O‘quvchining kundalik xulqi, muloqoti, jamoada ishlashi va tashabbuskorligini baholaydi. | Kuzatuv bitta holatga emas, muntazam ma’lumotlarga asoslanadi. |
| Fan natijalari tahlili | O‘quvchining qaysi fanlarga moyilligi va akademik tayyorgarligini aniqlaydi. | Faqat bahoga qarab kasbiy tavsiya berilmaydi. |
| To‘garak va loyiha ishtiroki | Qiziqishning amaliy faoliyatda namoyon bo‘lishini ko‘rsatadi. | Ishtirok sifati, davomiyligi va natijasi hisobga olinadi. |

## Diagnostikani tashkil etish bosqichlari:

| Bosqich | Muddat | Amalga oshiriladigan ishlar | Qo‘llash talabi |
|---|---|---|---|
| 1-bosqich | Sentabr-oktabr | 7-sinflarda dastlabki so‘rovnoma va suhbatlar o‘tkaziladi, boshlang‘ich qiziqishlar aniqlanadi. | Psixolog, sinf rahbari |
| 2-bosqich | Noyabr-dekabr | 8-sinflarda kasbiy qiziqish, fanlarga moyillik, to‘garak va loyiha ishtiroki chuqurroq o‘rganiladi. | Psixolog, fan o‘qituvchilari, sinf rahbari |
| 3-bosqich | Yanvar-fevral | 9-sinflarda yakuniy diagnostika, suhbat va ota-onalar bilan dastlabki muhokamalar tashkil etiladi. | Psixolog, sinf rahbari, maktab maslahatchisi |
| 4-bosqich | Mart-aprel | Shaxsiy kasbiy tavsiya loyihasi tayyorlanadi va ota-onalar bilan muhokama qilinadi. | Psixolog, sinf rahbari, direktor o‘rinbosari |
| 5-bosqich | May | Natijalar umumlashtiriladi, tavsiyalar reyestri shakllantiriladi, pedagogik kengashga tahliliy ma’lumot kiritiladi. | Direktor o‘rinbosari, psixolog, maktab maslahatchisi |

# Yuritiladigan hujjatlar

| Hujjat nomi | Kim yuritadi | Qachon rasmiylashtiriladi |
|---|---|---|
| Diagnostika jadvali | Maktab psixologi, direktor o‘rinbosari | O‘quv yili boshida |
| So‘rovnoma natijalari | Maktab psixologi | Diagnostika o‘tkazilgandan so‘ng |
| Psixologik-pedagogik xulosa | Maktab psixologi | O‘quvchi bo‘yicha tahlil yakunida |
| O‘quvchi kuzatuv varaqasi | Sinf rahbari | O‘quv yili davomida |
| Ota-onalar bilan suhbat qaydnomasi | Sinf rahbari, psixolog | Tavsiya muhokama qilinganda |
| Shaxsiy kasbiy tavsiya | Psixolog, sinf rahbari, maktab maslahatchisi | Mart-aprel oylarida |

# Kutilayotgan natija

Psixologik-pedagogik diagnostika to‘g‘ri tashkil etilganda o‘quvchi haqidagi ma’lumotlar tizimli jamlanadi, kasbiy qiziqish va qobiliyatlar xolis o‘rganiladi, ota-onalar bilan muhokama qilish uchun asosli tavsiyalar shakllanadi. Natijada 9-sinf yakunida o‘quvchiga keyingi ta’lim yo‘nalishi bo‘yicha asosli tavsiya berish imkoniyati yaratiladi.

***TAVSIYA***

Diagnostika natijalarini o‘quvchining akademik bahosi, sinf jurnalidagi ko‘rsatkichi yoki intizomiy holati bilan bog‘lash mumkin emas. Test, so‘rovnoma va suhbat natijalari maxfiy saqlanadi hamda faqat kasbga yo‘naltirish tavsiyasini shakllantirish maqsadida foydalaniladi.

# 3.2 Raqamli platformalar va sun’iy intellektdan foydalanish

Kasbga yo‘naltirish jarayonida raqamli platformalar va elektron resurslardan foydalanish o‘quvchilarning kasbiy qiziqishi, qobiliyati, fanlarga moyilligi, kasblar haqidagi tasavvuri va keyingi ta’lim yo‘nalishi bo‘yicha ma’lumotlarni tizimlashtirishga xizmat qiladi.

Raqamli vositalar maktab direktori, direktor o‘rinbosari, maktab psixologi, sinf rahbari va maktab maslahatchisiga o‘quvchilar bilan ishlashda qo‘shimcha axborot manbai yaratadi. Ular orqali kasblar haqidagi ma’lumotlarni izlash, o‘quvchilarning qiziqishlari bo‘yicha umumiy statistikani ko‘rish, ta’lim yo‘nalishlari va kasb-hunar o‘rganish imkoniyatlari haqida axborot olish, ota-onalar bilan tushuntirish ishlarini kuchaytirish mumkin.

Biroq raqamli platformalar yakuniy kasbiy tavsiya beruvchi mustaqil vosita sifatida qaralmasligi kerak. O‘quvchi bo‘yicha tavsiya psixologik-pedagogik diagnostika, fan natijalari, sinf rahbari kuzatuvi, to‘garak va loyihalardagi ishtirok, ota-ona fikri hamda o‘quvchining shaxsiy qiziqishi asosida shakllantiriladi.

## Kasbga yo‘naltirish bo‘yicha raqamli resurslar

**Maktabda kasbga yo‘naltirish ishlarini tashkil etishda quyidagi raqamli resurslardan yordamchi manba sifatida foydalanish mumkin:**

| Platforma | Asosiy vazifasi | Foydalanish yo‘nalishi | Direktor uchun ahamiyati |
|---|---|---|---|
| raqamlitalim.trm.uz | Raqamli ta’lim resurslari, metodik materiallar, me’yoriy-huquqiy hujjatlar va psixologik resurslardan foydalanish imkonini beradi. | Pedagoglar, ta’lim ishtirokchilari va tadqiqotchilar uchun metodik hamda axborot manbai sifatida qo‘llanadi. | Kasbga yo‘naltirish bo‘yicha metodik materiallar, normativ asoslar va qo‘shimcha resurslarni topishda foydalaniladi. |
| e-kasb.uz | Kasb-hunarlar, kurslar katalogi, o‘quv markazlari va o‘quv jarayoni bilan bog‘liq ma’lumotlarni taqdim etadi. | Yoshlar, o‘quv markazlari va ta’lim ishtirokchilari uchun kasb-hunar o‘rganish imkoniyatlarini ko‘rsatadi. | O‘quvchilarga qisqa kurslar, amaliy kasblar va o‘quv markazlari haqida ma’lumot berishda foydalaniladi. |

| Platforma | Asosiy vazifasi | Foydalanish yo‘nalishi | Direktor uchun ahamiyati |
|---|---|---|---|
| profnavigator.uz | Kasbiy qiziqishni aniqlash testlari, “Kasblar olami” kontenti va kasbni qayerda o‘rganish mumkinligi haqidagi ma’lumotlarni beradi. | 7-sinfdan boshlab o‘quvchilar, pedagoglar va ota-onalar uchun kasb tanlashga yordamchi resurs sifatida ishlatiladi. | O‘quvchilar bilan dastlabki kasbiy qiziqishlarni aniqlash va ota-onalar bilan muhokama qilishda qo‘shimcha manba bo‘lib xizmat qiladi. |
| prof.maktab.uz | 10–11-sinf o‘quvchilari uchun kasb-hunar o‘qitish jarayonini yuritish, monitoring qilish va bandlik tizimi bilan bog‘lashga xizmat qiladi. | Yuqori sinf o‘quvchilari, maktab va hududiy mas’ullar bilan ishlashda qo‘llanadi. | 10–11-sinflarda kasb-hunarga tayyorlash jarayonini kuzatish va natijalarni umumlashtirishda yordam beradi. |
| kasb.maktab.uz | O‘quvchilarning qiziqishlariga mos kasblarni aniqlash va kasblar haqida ma’lumot olishga yordam beradi. | Yoshlar, abituriyentlar va keng jamoatchilik uchun kasblar haqidagi axborot manbai sifatida qo‘llanadi. | 9-sinf o‘quvchilarining kasbga qiziqishi va moyilligini aniqlash bo‘yicha yordamchi resurs sifatida foydalaniladi. |
| kasblar-atlasi.mehnat.uz | Kasblar atlasi, kelajak kasblari, texnikumlar va ta’lim shakllari haqidagi ma’lumotlarni jamlaydi. | O‘quvchilar, ota-onalar, pedagoglar va keng jamoatchilik uchun ochiq axborot manbai sifatida ishlatiladi. | Mehnat bozori, zamonaviy kasblar va texnikumlar bilan bog‘liq ma’lumotlarni ota-onalar hamda o‘quvchilarga tushuntirishda qo‘llanadi. |

## Raqamli resurslardan foydalanish tartibi

Direktor raqamli resurslardan foydalanish jarayonini maktabning kasbga yo‘naltirish bo‘yicha yillik ish rejasi bilan bog‘laydi. Bunda har bir platformadan foydalanish maqsadi, mas’ul shaxs va natijani rasmiylashtirish tartibi oldindan belgilanadi.

**Birinchidan**, o‘quv yili boshida maktabda kasbga yo‘naltirish jarayonida foydalaniladigan raqamli platformalar va axborot manbalari ro‘yxati shakllantiriladi. Ushbu ro‘yxat direktor o‘rinbosari, maktab psixologi, maktab maslahatchisi va sinf rahbarlariga yetkaziladi.

**Ikkinchidan**, 7–9-sinflarda o‘quvchilarning kasbiy qiziqishini aniqlashda raqamli platformalardan olingan ma’lumotlar psixologik-pedagogik diagnostika natijalari bilan birgalikda ko‘rib chiqiladi. Platforma natijasi o‘quvchining yakuniy kasbiy yo‘nalishini belgilab bermaydi, balki qo‘shimcha axborot sifatida foydalaniladi.

**Uchinchidan**, 9-sinf o‘quvchilari bilan ishlashda kasblar, texnikumlar, kasbiy ta’lim tashkilotlari va mehnat bozori haqidagi ma’lumotlar rasmiy platformalar orqali aniqlashtiriladi. Olingan ma’lumotlar ota-onalar bilan muhokama qilinadi.

**To‘rtinchidan**, 10–11-sinflarda kasb-hunarga tayyorlash, tanlov sinflari, qisqa kurslar va amaliy mashg‘ulotlar bo‘yicha raqamli monitoring yuritiladi. Bunda o‘quvchining fan natijalari, kasbiy qiziqishi, to‘garakdagi ishtiroki va hamkor tashkilotlar bilan mashg‘ulotlarda qatnashuvi umumlashtiriladi.

**Beshinchidan**, raqamli ma’lumotlar pedagogik kengashga kiritiladigan tahliliy ma’lumotnomalarni tayyorlashda foydalaniladi. Bunda faqat umumlashtirilgan ma’lumotlar beriladi, o‘quvchining shaxsiy ma’lumotlari oshkor etilmaydi.

# Sun’iy intellektdan foydalanish imkoniyatlari

**Sun’iy intellekt vositalari kasbga yo‘naltirish jarayonida faqat yordamchi axborot manbai sifatida qo‘llanadi. Ular quyidagi vazifalarda foydali bo‘lishi mumkin:**

| Foydalanish yo‘nalishi | Amaliy natija |
|---|---|
| Kasblar haqida umumiy ma’lumot izlash | O‘quvchi va ota-onaga tushuntirish uchun dastlabki axborot tayyorlanadi. |
| Ota-onalar yig‘ilishi yoki seminar mavzularini ishlab chiqish | Suhbat rejasi, savollar va qisqa taqdimot mazmuni shakllantiriladi. |
| Kasb egalari bilan uchrashuv savollarini tayyorlash | O‘quvchilar uchun muloqot savollari ishlab chiqiladi. |
| Ekskursiya yoki mahorat darsi ssenariysini tuzish | Tadbir oldidan va undan keyingi muhokama uchun yo‘riqnoma tayyorlanadi. |
| Kasblar bo‘yicha solishtirma ma’lumot tayyorlash | O‘quvchiga turli kasblarning talablari, zarur ko‘nikmalari va ta’lim yo‘llari tushuntiriladi. |

Sun’iy intellektdan olingan ma’lumotlar rasmiy hujjat, psixologik xulosa yoki kasbiy tavsiya sifatida qabul qilinmaydi. Har qanday ma’lumot mas’ul mutaxassis tomonidan tekshiriladi, rasmiy manbalar bilan solishtiriladi va faqat yordamchi material sifatida ishlatiladi.

# Sun’iy intellektdan foydalanishda cheklovlar

**Sun’iy intellektdan foydalanishda quyidagi cheklovlarga qat’iy rioya qilinadi:**

- o‘quvchining familiyasi, ismi, tug‘ilgan sanasi, yashash manzili, telefon raqami, ota-onasi haqidagi ma’lumotlar ochiq sun’iy intellekt vositalariga kiritilmaydi;
- psixologik diagnostika natijalari, shaxsiy kasbiy tavsiya, sog‘liq holati, oilaviy sharoit yoki boshqa maxfiy ma’lumotlar ochiq platformalarda qayta ishlanmaydi;
- sun’iy intellekt bergan javob tekshirilmasdan rasmiy tavsiya sifatida qabul qilinmaydi;
- sun’iy intellekt orqali olingan ma’lumotlar o‘quvchi yoki ota-onaga yakuniy xulosa sifatida taqdim etilmaydi;
- yakuniy tavsiya psixolog, sinf rahbari, fan o‘qituvchisi, maktab maslahatchisi va ota-onalar fikri umumlashtirilgan holda shakllantiriladi.

# Shaxsga doir ma’lumotlar bilan ishlash

Kasbga yo‘naltirish jarayonida o‘quvchining qiziqishi, diagnostika natijalari, fanlardan o‘zlashtirishi, ota-onalar fikri, to‘garaklardagi ishtiroki va shaxsiy tavsiyalari shaxsga doir ma’lumotlar tarkibiga kirishi mumkin. Shu sababli ushbu ma’lumotlar bilan ishlashda maxfiylik, cheklangan kirish huquqi va maqsadli foydalanish talablari ta’minlanadi.

| Talab | Mazmuni | Mas’ul |
|---|---|---|
| Maqsadli foydalanish | Ma’lumotlar faqat kasbga yo‘naltirish, tavsiya tayyorlash va ota-onalar bilan muhokama qilish uchun ishlatiladi. | Direktor, direktor o‘rinbosari |
| Cheklangan kirish | O‘quvchi haqidagi ma’lumotlardan faqat belgilangan mas’ullar foydalanadi. | Direktor |
| Maxfiylik | Diagnostika natijalari boshqa o‘quvchilar, begona shaxslar yoki ochiq guruhlarda muhokama qilinmaydi. | Psixolog, sinf rahbari |
| Ma’lumotlarni saqlash | Hujjatlar qog‘oz yoki elektron shaklda belgilangan joyda saqlanadi. | Direktor o‘rinbosari, psixolog |
| Ota-ona bilan muhokama | Shaxsiy kasbiy tavsiya ota-onaga tushunarli shaklda izohlanadi. | Sinf rahbari, psixolog |
| Ma’lumotlarni yangilash | O‘quvchi qiziqishi va natijalari o‘zgarganda ma’lumotlar qayta ko‘rib chiqiladi. | Sinf rahbari, maktab maslahatchisi |

**Direktor raqamli vositalardan foydalanishni tashkil etishda quyidagi vazifalarni amalga oshiradi:**

- maktabda kasbga yo‘naltirish bo‘yicha foydalaniladigan raqamli platformalar va axborot manbalari ro‘yxatini tasdiqlaydi;
- kompyuter sinfi, internet aloqasi va zarur texnik vositalardan foydalanish jadvalini belgilaydi;
- psixolog, sinf rahbarlari, maktab maslahatchisi va fan o‘qituvchilari uchun raqamli vositalardan foydalanish bo‘yicha ichki tushuntirish ishlarini tashkil etadi;
- o‘quvchi haqidagi ma’lumotlarni elektron shaklda yuritish bo‘yicha mas’ullarni belgilaydi;
- o‘quvchi va ota-onaga oid shaxsiy ma’lumotlar ochiq platformalarga kiritilmasligini nazorat qiladi;
- ota-onalarga kasbga yo‘naltirishda foydalaniladigan rasmiy platformalar va axborot manbalari haqida tushuntirish beradi;
- sun’iy intellektdan foydalanish bo‘yicha ichki cheklov va tavsiyalarni belgilaydi;
- raqamli ma’lumotlar asosida tayyorlangan monitoring natijalarini pedagogik kengashda muhokama qiladi.

# Yuritiladigan hujjatlar

| Hujjat nomi | Kim yuritadi | Qachon rasmiylashtiriladi |
|---|---|---|
| Raqamli platformalar va axborot manbalari ro‘yxati | Direktor o‘rinbosari, maktab maslahatchisi | O‘quv yili boshida |
| Elektron monitoring jadvali | Direktor o‘rinbosari | Har oy yoki har chorakda |
| O‘quvchining shaxsiy kasbiy profili | Psixolog, sinf rahbari, maktab maslahatchisi | 7–9-sinflar bo‘yicha reja asosida |
| Platformalardan foydalanish bo‘yicha tushuntirish qaydnomasi | Direktor o‘rinbosari | Tushuntirish ishlari o‘tkazilganda |
| Ota-onalar uchun axborot varaqasi | Sinf rahbari, maktab maslahatchisi | Ota-onalar yig‘ilishida |
| Sun’iy intellektdan foydalanish bo‘yicha ichki eslatma | Direktor o‘rinbosari | O‘quv yili boshida yoki zaruratga ko‘ra |
| Raqamli monitoring bo‘yicha tahliliy ma’lumot | Direktor o‘rinbosari | Har chorak yakunida |

# Kutilayotgan natija

Raqamli platformalar va sun’iy intellektdan mas’uliyatli foydalanish natijasida maktabda kasbga yo‘naltirish bo‘yicha ma’lumotlar tartibli yuritiladi, o‘quvchilarning qiziqishlari va ehtiyojlari sinflar kesimida tahlil qilinadi, ota-onalar bilan ishlash qulaylashadi hamda shaxsiy kasbiy tavsiyalarni shakllantirish uchun zarur axborot bazasi yaratiladi.

Raqamli vositalar maktab jamoasiga qo‘shimcha axborot va metodik materiallarni tezkor tayyorlashda yordam beradi. Shu bilan birga, yakuniy pedagogik tavsiya inson mutaxassislarining tahlili, o‘quvchi manfaatlari va normativ talablar asosida shakllantiriladi.

***TAVSIYA***

Raqamli vositalar kasbga yo‘naltirish ishlarini yengillashtiradi, lekin yakuniy qarorni avtomatik tarzda belgilamaydi. Direktor raqamli platforma, elektron jadval yoki sun’iy intellekt natijasi o‘quvchi taqdirini hal qiluvchi yagona mezonga aylanib qolmasligini nazorat qilishi kerak.

O‘quvchi haqidagi shaxsiy ma’lumotlar ochiq sun’iy intellekt vositalariga kiritilmaydi. Har qanday raqamli ma’lumot psixologik-pedagogik tahlil, ota-onalar bilan muhokama va pedagogik kengashdagi umumlashtirilgan xulosa bilan bog‘langan holda qo‘llanadi.

# 3.3 Amaliy tanishtiruv: ekskursiya, kasb egalari bilan uchrashuv va dual ta’lim

Kasbga yo‘naltirishda darslik, suhbat, test va raqamli platformalar muhim vosita hisoblanadi. Biroq ular o‘quvchining real mehnat jarayoni, ish joyi muhiti, kasb egasining kundalik faoliyati, zarur ko‘nikmalar va kasbiy mas’uliyat haqidagi tasavvurini to‘liq shakllantirib bera olmaydi.

Shu sababli maktabda kasbga yo‘naltirish ishlari amaliy tanishtiruv tadbirlari bilan boyitilishi zarur. Ekskursiya, kasb egalari bilan uchrashuv, texnikum va korxonalar bilan hamkorlik, mahorat darslari hamda dual ta’lim elementlari o‘quvchiga kasbni faqat nomi yoki tavsifi orqali emas, balki real faoliyat jarayoni orqali tushunishga yordam beradi.

Amaliy tanishtiruvning asosiy maqsadi — o‘quvchilarda kasblar, mehnat bozori, texnikumlar, ishlab chiqarish va xizmat ko‘rsatish sohalari haqida hayotiy tasavvur shakllantirish, ularning qiziqishi va kasbiy tanlovini amaliy tajriba bilan bog‘lashdan iborat.

## Amaliy tanishtiruv shakllari

**Maktabda amaliy tanishtiruv ishlari quyidagi shakllarda tashkil etilishi mumkin:**

| Shakl | Mazmuni | Kutiladigan natija |
|---|---|---|
| Korxona va tashkilotlarga ekskursiya | O‘quvchilar ishlab chiqarish, xizmat ko‘rsatish, davlat boshqaruvi, IT, qishloq xo‘jaligi, tibbiyot, ta’lim yoki boshqa soha obyektlariga olib boriladi | O‘quvchi kasbning real ish jarayoni, ish sharoiti va zarur ko‘nikmalari haqida tasavvurga ega bo‘ladi. |
| Texnikumlarga tashrif | O‘quvchilar texnikumdagi yo‘nalishlar, ustaxonalar, laboratoriyalar va qabul shartlari bilan tanishadi. | 9-sinf bitiruvchilarining keyingi ta’lim yo‘nalishini ongli tanlashiga yordam beradi. |
| Kasb egalari bilan uchrashuv | Turli kasb vakillari o‘z faoliyati, kasbga kirish yo‘li, zarur bilim va ko‘nikmalar haqida o‘quvchilar bilan suhbat o‘tkazadi. | O‘quvchi kasb egasidan bevosita ma’lumot oladi, savol berish va kasbni real tajriba orqali tushunish imkoniga ega bo‘ladi. |
| Mahorat darsi | Soha mutaxassisi o‘quvchilarga kasbga oid sodda, xavfsiz va yoshga mos amaliy jarayonni ko‘rsatadi. | O‘quvchi kasbga oid amaliy harakat va ko‘nikmalarni kuzatadi. |

| Shakl | Mazmuni | Kutiladigan natija |
|---|---|---|
| Kasbiy sinov mashg‘uloti | O‘quvchi xavfsiz va nazorat qilinadigan sharoitda ayrim sodda amaliy topshiriqlarni bajarib ko‘radi. | Qiziqishning real faoliyatda namoyon bo‘lishi aniqlanadi. |
| Dual ta’lim elementlari bilan tanishtirish | O‘quvchilarga texnikum, ish beruvchi va amaliy mashg‘ulotlar o‘rtasidagi bog‘liqlik tushuntiriladi. | O‘quvchi kasbiy ta’limning amaliy yo‘nalishini tushunadi. |

## Ekskursiyalarni rejalashtirish tartibi

Ekskursiyalar tasodifiy tadbir sifatida emas, maktabning yillik kasbga yo‘naltirish rejasi asosida tashkil etiladi. Direktor o‘quv yili boshida sinflar kesimida ekskursiya va amaliy tanishtiruv tadbirlari rejasini tasdiqlaydi.

**Rejani ishlab chiqishda quyidagilar hisobga olinadi:**

- o‘quvchilarning yosh xususiyati;
- sinf bosqichi va kasbga yo‘naltirish vazifalari;
- hududdagi texnikumlar, korxonalar, xizmat ko‘rsatish obyektlari va tashkilotlar imkoniyati;
- transport va xavfsizlik masalalari;
- ota-onalar roziligi va xabardorligi;
- tashrifdan oldin va keyin pedagogik tayyorgarlik ishlari;
- har bir tadbir natijasini rasmiylashtirish tartibi.

## Sinflar kesimida amaliy tanishtiruv mazmuni

| Sinf bosqichi | Tavsiya etiladigan obyektlar | Asosiy mazmun |
|---|---|---|
| 1–4-sinflar | Kutubxona, pochta, do‘kon, dorixona, mahalla idorasi, kichik ustaxonalar | Mehnat, kasb egasi va xizmat ko‘rsatish haqida dastlabki tasavvur beriladi. |
| 5–6-sinflar | Muzey, fermer xo‘jaligi, hunarmandchilik maskani, sport va madaniyat obyektlari | Kasblar olami, mehnat turlari va jamiyatdagi kasblar xilma-xilligi tushuntiriladi. |
| 7–9-sinflar | Texnikumlar, ishlab chiqarish korxonalari, IT markazlar, xizmat ko‘rsatish obyektlari, kasb-hunarga tayyorlash markazlari | O‘quvchining kasbiy qiziqishi, texnikum yo‘nalishlari va amaliy kasblar haqidagi tasavvuri rivojlantiriladi. |
| 10–11-sinflar | Yirik korxonalar, oliy ta’lim muassasalari, texnikumlar, amaliy monomarkazlar, ish beruvchi tashkilotlar | O‘quvchining tanlagan yo‘nalishi bo‘yicha amaliy tayyorgarligi va keyingi ta’lim rejasi aniqlashtiriladi. |

Ekskursiya soni va davomiyligi maktabning imkoniyati, hududdagi obyektlar, xavfsizlik sharoiti, transport masalasi va o‘quv jarayoniga ta’siridan kelib chiqib belgilanadi. Ekskursiyalar asosiy fanlar o‘quv jarayoniga zarar yetkazmagan holda tashkil etiladi.

# Ekskursiyani tashkil etish bosqichlari

| Bosqich | Amalga oshiriladigan ishlar | Mas’ullar |
|---|---|---|
| Tayyorgarlik bosqichi | Tashrif obyekti tanlanadi, maqsad belgilanadi, ota-onalar xabardor qilinadi, xavfsizlik bo‘yicha tushuntirish o‘tkaziladi, o‘quvchilar uchun kuzatuv savollari tayyorlanadi. | Direktor o‘rinbosari, sinf rahbari, maktab maslahatchisi |
| Tashrif bosqichi | O‘quvchilar obyekt faoliyati bilan tanishadi, kasb egalari bilan muloqot qiladi, jarayonni kuzatadi, savollar beradi. | Sinf rahbari, maktab maslahatchisi, hamkor tashkilot mas’uli |
| Yakuniy bosqich | Sinfda muhokama o‘tkaziladi, o‘quvchilarning taassurotlari umumlashtiriladi, kuzatuv varaqalari tahlil qilinadi, qisqa ma’lumotnoma tayyorlanadi. | Sinf rahbari, psixolog, direktor o‘rinbosari |

Kasb egalari bilan uchrashuvlar maktabda kasbga yo‘naltirishning sodda, ta’sirchan va amaliy shakllaridan biridir. Bunday uchrashuvlarga ota-onalar, maktab bitiruvchilari, hududdagi ish beruvchilar, texnikum vakillari, hunarmandlar, tadbirkorlar, tibbiyot, IT, muhandislik, pedagogika, moliya, qishloq xo‘jaligi va xizmat ko‘rsatish sohasi vakillari jalb etilishi mumkin.

**Uchrashuv quyidagi mazmunda tashkil etiladi:**

| Qism | Mazmuni |
|---|---|
| Kirish qismi | Mehmon tanishtiriladi, uchrashuv maqsadi va mavzusi tushuntiriladi. |
| Kasb haqida suhbat | Kasb egasi o‘z faoliyati, ish kuni, kasbga kirish yo‘li, zarur bilim va ko‘nikmalar haqida gapiradi. |
| Savol-javob | O‘quvchilar kasb, ta’lim yo‘li, ish sharoiti va kasbiy rivojlanish haqida savollar beradi. |
| Amaliy ko‘rsatma | Imkoniyat bo‘lsa, kasbga oid sodda, xavfsiz va yoshga mos jarayon namoyish etiladi. |
| Yakuniy muhokama | O‘quvchilar uchrashuvdan olgan xulosalarini aytadi, sinf rahbari va psixolog ularni umumlashtiradi. |

Uchrashuvlar o‘quvchining yoshiga mos, tushunarli va hayotiy misollar asosida tashkil etilishi lozim. Kasb egasi bilan suhbat targ‘ibot tadbiri emas, balki o‘quvchining tanloviga yordam beradigan pedagogik jarayon sifatida olib boriladi.

# “Mening kasbim” loyihasi

Maktabda “Mening kasbim” loyihasini yo‘lga qo‘yish mumkin. Loyiha doirasida har oy yoki har chorakda turli soha vakillari bilan uchrashuv tashkil etiladi. Uchrashuvlar sinflar kesimida yoki qiziqish yo‘nalishlariga qarab guruhlar shaklida o‘tkaziladi.

Loyihaning asosiy maqsadi o‘quvchilarni turli kasblar, kasbga kirish yo‘llari, mehnat sharoiti, zarur ko‘nikmalar va kasbiy rivojlanish imkoniyatlari bilan tanishtirishdan iborat.

**Loyiha doirasida quyidagi yo‘nalishlar qamrab olinishi mumkin:**

- texnik va muhandislik kasblari;
- IT va raqamli texnologiyalar;
- tibbiyot va ijtimoiy xizmat;
- pedagogika va psixologiya;
- tadbirkorlik va moliya;
- qishloq xo‘jaligi va agrotexnologiyalar;
- turizm va xizmat ko‘rsatish;
- huquq, boshqaruv va davlat xizmati;
- san’at, dizayn va media.

Har bir uchrashuv yakunida o‘quvchilardan qisqa fikr olinadi. Ushbu fikrlar sinf rahbari va maktab maslahatchisi tomonidan umumlashtirilib, o‘quvchining shaxsiy kasbiy profilini boyitishda foydalaniladi.

# Dual ta’lim bilan tanishtirish

Dual ta’lim — nazariy ta’lim va amaliy mashg‘ulotlarning ish beruvchi ishtirokida uyg‘unlashgan shaklidir. Umumiy o‘rta ta’lim maktabida dual ta’lim to‘liq joriy etilmaydi, biroq o‘quvchilarni ushbu ta’lim shaklining mazmuni, afzalliklari va talablari bilan tanishtirish mumkin.

**Maktab darajasida dual ta’lim quyidagi yo‘nalishlarda tushuntiriladi:**

| Yo‘nalish | Mazmuni |
|---|---|
| Texnikum bilan tanishtirish | O‘quvchilarga texnikumdagi yo‘nalishlar, o‘quv ustaxonalari, amaliy mashg‘ulotlar va qabul shartlari tushuntiriladi. |
| Ish beruvchi bilan muloqot | Korxona yoki tashkilot vakillari kasbiy ko‘nikmalar, ish intizomi va mehnat bozori talablari haqida ma’lumot beradi. |
| Amaliy mashg‘ulotlarni kuzatish | O‘quvchilar xavfsiz sharoitda texnikum yoki korxonadagi amaliy jarayonlarni kuzatadi. |
| Kasbiy ko‘nikmalarni anglash | O‘quvchilarga har bir kasb uchun zarur bo‘lgan bilim, ko‘nikma, mas’uliyat va intizom tushuntiriladi. |
| Keyingi ta’lim yo‘lini rejalashtirish | 9-sinf o‘quvchilari uchun texnikum, akademik ta’lim yoki boshqa yo‘nalishlar bo‘yicha tavsiyalar aniqlashtiriladi. |

Dual ta’lim o‘quvchini texnikum yoki muayyan kasbga majburlash uchun emas, kasbiy ta’limning amaliy imkoniyatlarini tushuntirish uchun qo‘llanadi.

# Xavfsizlik va tashkiliy talablar

**Ekskursiya, uchrashuv, mahorat darsi yoki amaliy tanishtiruv tadbirini o‘tkazishda xavfsizlik birinchi o‘rinda turadi. Direktor quyidagi masalalarni nazorat qiladi:**

- tashrif obyekti o‘quvchilar yoshi va xavfsizlik talablariga mos bo‘lishi;
- ota-onalar oldindan xabardor qilinishi va zarur hollarda yozma rozilik olinishi;
- o‘quvchilar bilan xavfsizlik bo‘yicha tushuntirish ishlari o‘tkazilishi;
- o‘quvchilarga mas’ul kuzatuvchilar biriktirilishi;
- transport va yo‘l xavfsizligi masalalari oldindan hal qilinishi;
- amaliy ko‘rsatmalar faqat xavfsiz va nazorat qilinadigan shaklda tashkil etilishi;
- tadbir yakunida natijalar qisqa ma’lumotnoma bilan rasmiylashtirilishi.

# Direktorning amaliy harakatlari

**Direktor amaliy tanishtiruv tadbirlarini tashkil etishda quyidagi ishlarni amalga oshiradi:**

- o‘quv yili boshida ekskursiya, uchrashuv va amaliy tanishtiruv tadbirlari rejasini tasdiqlaydi;
- hududdagi texnikumlar, kasb-hunarga tayyorlash markazlari, korxonalar, tashkilotlar, hunarmandlar va ish beruvchilar ro‘yxatini shakllantiradi;
- hamkor tashkilotlar bilan tashrif, uchrashuv yoki mahorat darslarini kelishadi;
- har bir tadbir bo‘yicha mas’ullar, muddat, xavfsizlik tartibi va natijani rasmiylashtirish shaklini belgilaydi;
- ota-onalarni xabardor qilish va zarur hollarda rozilik olish tartibini joriy etadi;
- tadbir oldidan o‘quvchilarni tayyorlash, tadbirdan keyin esa muhokama o‘tkazish tartibini belgilaydi;
- o‘quvchilarning kuzatuv varaqalari va fikrlarini shaxsiy kasbiy profil bilan bog‘laydi;
- amaliy tanishtiruv natijalarini pedagogik kengashda umumlashtirib boradi.

# Yuritiladigan hujjatlar

| Hujjat nomi | Kim yuritadi | Qachon rasmiylashtiriladi |
|---|---|---|
| Ekskursiya va uchrashuvlar yillik rejasi | Direktor o‘rinbosari, maktab maslahatchisi | O‘quv yili boshida |
| Hamkor tashkilotlar ro‘yxati | Maktab maslahatchisi | O‘quv yili boshida |

| Hujjat nomi | Kim yuritadi | Qachon rasmiylashtiriladi |
|---|---|---|
| Tashrif yoki uchrashuv bo‘yicha kelishuv xati | Direktor, direktor o‘rinbosari | Tadbirdan oldin |
| Ota-onalarni xabardor qilish varaqasi | Sinf rahbari | Tadbirdan oldin |
| Xavfsizlik bo‘yicha tushuntirish qaydnomasi | Sinf rahbari | Tadbirdan oldin |
| O‘quvchi kuzatuv varaqasi | Sinf rahbari, maktab maslahatchisi | Tadbir davomida yoki undan keyin |
| Tadbir yakuni bo‘yicha qisqa ma’lumotnoma | Direktor o‘rinbosari, sinf rahbari | Tadbirdan keyin |
| Pedagogik kengashga kiritiladigan tahliliy ma’lumot | Direktor o‘rinbosari | Yarim yillik yoki yil yakunida |

## Kutilayotgan natija

Amaliy tanishtiruv tadbirlari tizimli tashkil etilganda o‘quvchilarning kasblar haqidagi tasavvuri real mehnat muhiti bilan boyiydi. O‘quvchi texnikum, korxona, xizmat ko‘rsatish sohasi, kasb egasi va ish beruvchi talablari haqida aniqroq ma’lumotga ega bo‘ladi.

Natijada shaxsiy kasbiy tavsiyalar faqat test yoki suhbatga emas, balki o‘quvchining real kuzatuvi, amaliy qiziqishi va kasblar bilan bevosita tanishuvi asosida shakllantiriladi.

***TAVSIYA***

**Ekskursiya va kasb egasi bilan uchrashuv oddiy tadbir emas, kasbga yo‘naltirish jarayonining muhim pedagogik bosqichidir. Har bir tashrifdan oldin o‘quvchilar tayyorlanadi, tashrif davomida kuzatuv olib boriladi, tadbirdan keyin esa sinfda muhokama o‘tkaziladi.**

**Direktor amaliy tanishtiruv tadbirlarining xavfsiz, maqsadli, hujjatlashtirilgan va o‘quvchining shaxsiy kasbiy tavsiyasiga bog‘langan holda tashkil etilishini ta’minlashi lozim.**

# III BOB YAKUNI

# DIREKTOR UCHUN AMALIY VOSITALAR TO‘PLAMI

III bob yakunida maktab direktori tomonidan kasbga yo‘naltirish ishlarini diagnostika, raqamli vositalar hamda amaliy tanishtiruv mexanizmlari asosida tashkil etishda foydalaniladigan asosiy instrumentlar umumlashtiriladi.

Mazkur instrumentlar o‘quvchining kasbiy qiziqishi, qobiliyati, fanlarga moyilligi, shaxsiy xususiyatlari, amaliy faoliyatdagi ishtiroki hamda ota-onalar fikrini tizimli tahlil qilishga xizmat qiladi. Ular alohida hujjat yoki tadbir sifatida emas, balki o‘quvchining ongli kasbiy tanlovini qo‘llab-quvvatlashga qaratilgan yagona boshqaruv tizimining tarkibiy qismi sifatida qo‘llanadi.

66

### III BOB BO‘YICHA UMUMIY XULOSA

Zamonaviy kasbga yo‘naltirish diagnostika, raqamli axborot resurslari va amaliy tajriba uyg‘unligiga tayanadi. Psixologik-pedagogik diagnostika o‘quvchining qiziqishi va qobiliyatini aniqlashga yordam beradi, raqamli vositalar ma’lumotlarni tartibga soladi, ekskursiya va kasb egalari bilan uchrashuvlar esa o‘quvchining kasblar haqidagi tasavvurini real hayot bilan bog‘laydi.

Ushbu instrumentlar birgalikda qo‘llanganda shaxsiy kasbiy tavsiya aniqroq, xolisroq va amaliyroq shakllanadi. Bunda asosiy talab — har bir tavsiya o‘quvchining qiziqishi, qobiliyati, fan natijalari, psixologik-pedagogik xulosa, sinf rahbari kuzatuvi, amaliy faoliyatdagi ishtiroki va ota-onalar fikri asosida ishlab chiqilishidir.

Direktor uchun asosiy vazifa — barcha instrumentlarni yagona tizimga birlashtirish, mas’ullar faoliyatini muvofiqlashtirish, o‘quvchi haqidagi ma’lumotlarning maxfiyligini ta’minlash, natijalarni pedagogik kengashda tahlil qilish va keyingi vazifalarni aniq belgilashdan iborat.